

Keywords: system of differential correction speech therapy, systemic approach, speech activity, systemic organization of higher mental activity, systemogenesis

Стаття надійшла до редакції 31.10.2014

Статтю прийнято до друку 09.11.2014

УДК: 376.36

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ РОЗВИТКУ

Сильченко В.В.

кандидат педагогічних наук

Мова – соціальне явище, що існує незалежно від того чи іншого індивідуума. Розвиток людини – це складний процес поступового перетворення біологічного індивіда в соціальну істоту – особистість. Добре відомо, що без мовлення не буває людини. Психічні функції та здібності, людські форми поведінки, комунікація через мовлення не надані дитині від народження. Вони формуються в перші роки життя під впливом цілеспрямованого виховання, навчання та умов життя в суспільстві.

Одне з важливих завдань спільних зусиль батьків та вихователів - рання та повноцінна допомога дітям з особливими потребами в набутті навичок усного та писемного мовлення, інтеграції їх у процес навчання, підвищення рівня незалежності в масовій школі та соціальному житті. Усіх батьків рано чи пізно починає турбувати питання правильного мовлення дитини.

Недостатньо вивченою залишається проблема теоретичних основ комунікативного розвитку розумово відсталих дітей на ранніх етапах онтогенезу, факторів, що його визначають. Сучасні дослідження акцентують увагу на особливостях структури міжособистісних відносин цих дітей. Особливу групу складають дослідження, що розглядають спілкування дітей із порушеннями інтелекту з точки зору соціальної перцепції. Досліджувались особливості вербального спілкування, плануючої, регулюючої функції мовлення, мотиваційної сфери дітей на різних етапах дизонтогенезу. Лише в деяких роботах виявляється роль умов середовища у формуванні комунікативних навичок й умінь дітей з порушеннями розвитку. Взагалі дослідження виконані в різних наукових напрямках й націлені на рішення окремих задач, що конкретизують лише деякі аспекти загальної важливої проблеми. Це ускладнює розробку корекційних впливів на комунікативні якості дітей із труднощами в розвитку.

Теоретично та експериментально не вивчено взаємозв'язок комунікативного та особистісного розвитку, що ускладнює створення загальної картини соціалізації дітей з порушеннями інтелекту вже на ранніх етапах їх розвитку та активізації їх адаптивних можливостей в процесі соціальної та освітньої інтеграції.

Теоретично та експериментально не вивчені можливості компенсації дефектів розвитку сфери спілкування дітей цієї категорії з оточуючими. Запропоновані різними авторами парціальні корекційні програми та рекомендації не об'єднані однією методологічною базою, а й тому оцінки їх ефективності постають проблематичними.

Відсутня також науково обґрунтована система практичної допомоги дітям (діагностичної, корекційної, профілактичної), в якій отримали б конкретизацію та подальший розвиток теоретичні та організаційно-методичні ідеї Л.С. Виготського.

Таким чином, все більш усвідомлюється протиріччя між потребами педагогічної практики у розвитку комунікативних умінь у старших за віком розумово відсталих дошкільників та рівнем наукових знань про суттєвість і шляхи формування у них досліджуваних умінь.

Дослідники виділяють три основні категорії засобів спілкування: експресивно-мімічні (посмішка, погляд, міміка, виразні вокалізації, виразні рухи тіла), предметно-дієві засоби спілкування (предметні рухи, пози, що використовуються для цілей спілкування), мовленнєві засоби спілкування (висловлювання, запитування, відповіді).

Експресивно-мімічні засоби спілкування (виразні засоби) виникають в онтогенезі першими та є провідними у немовлячому віці. Вони допомагають дитині виражати емоційні стани, виявляти активність, адресовану оточуючим людям, можуть служити індикатором відношення однієї людини до іншої.

Предметно-дієві засоби спілкування (зображувальні засоби) виникають у спільній діяльності дитини з дорослим. Вони домінують у спілкуванні дитини раннього віку і допомагають виразити готовність дитини до взаємодії з дорослим і показати, до якої взаємодії вона запрошує дорослого.

Мовленнєві засоби спілкування виникають в онтогенезі пізніше. Використання мовлення розширює можливості спілкування. У рамках діяльнісного підходу експериментально виявлені умови, що стимулюють

виникнення мовлення у дітей: емоційний контакт із дорослим на першому році життя, спільна діяльність із дорослим наприкінці першого – початку другого року життя, досвід прослуховування мовлення дорослих. У сукупності ці три умови створюють оволодіння дітьми мовленням. Мовленнєві засоби домінують у спілкуванні дітей дошкільного віку.

Експериментальні дослідження підтвердили, що діти використовують у спілкуванні з оточуючими різні засоби спілкування, якими оволоділи та які відповідають ситуації спілкування та задачі спілкування, що вирішується.

Перший рівень розвитку структурних компонентів спілкування (потреб, мотивів, засобів) відображається у понятті «форма спілкування». Експериментальні роботи, виконані під керівництвом М.І. Лісіної, показали, що розвиток спілкування у дітей здійснюється в процесі зміни декількох якісно своєрідних форм комунікативної діяльності.

М.І. Лісіною представлені відомості, що характеризують основні генетичні форми спілкування у дітей від народження до 7 років.

Представлені форми спілкування відображають генезис комунікативного розвитку дітей. Якісні характеристики форм спілкування можна використовувати для аналізу індивідуальної комунікативної діяльності та організації корекційної роботи з дітьми, що мають відхилення у розвитку соціальної поведінки.

У дослідженнях, виконаних під керівництвом М.І. Лісіної, описані випадки затримки у розвитку діяльності спілкування у дітей на різних етапах дошкільного дитинства. Відхилення у розвитку комунікативної діяльності, невідповідність впливів дорослого рівню розвитку потреби у спілкуванні у дітей є основною причиною виникнення небажаних проявів, відсутності інтересу до дорослого, замкненості, амбівалентної поведінки. Наслідками порушення розвитку потреби у спілкуванні стає зниження ефективності саморегуляції індивіда, його невміння правильно організувати свою взаємодію з оточуючими людьми.

На наш погляд, встановлені закономірності у розвитку спілкування дітей можуть виконувати роль вікових орієнтирів комунікативного розвитку дітей в умовах дизонтогенезу.

Конкретизуючи структурні та змістовні характеристики комунікативних умінь, ми розглядаємо їх як структурні елементи загальнонавчальних умінь і як змістовні – комунікативної діяльності в їх цілісній єдності. За структурою досліджувані вміння є складними, високого рівня. Вони включають у себе простіші (елементарні) вміння та за своїм змістом поєднують у собі інформаційно-комунікативні, регуляційно-комунікативні та афективно-комунікативні групи умінь.

Мотивація діяльності є її керуючим компонентом.

Коло дослідження дітей з патологією розвитку постійно збільшується, розширюється, поглиблюється їх проблематика, однак ми можемо констатувати, що найбільш вивчена в цей час область пізнавальної діяльності. На жаль питання, що стосуються особистісного, комунікативного розвитку, важливі для розробки проблеми соціалізації, досліджені недостатньо.

Проблему комунікативного розвитку дітей з розумовою відсталістю можна вважати достатньо новою для соціальної психології та корекційної педагогіки як у теоретичному, так і в експериментальному напрямках.

Ми вважаємо, що вивчення «дефективної» дитини на ранніх етапах дизонтогенезу в такому напрямку дозволить теоретично обґрунтувати механізми розвитку, з'ясувати умови утворення вторинних розладів. Ранній онтогенез представляє, з точки зору нашого дослідження, максимальний інтерес і як період найбільш інтенсивного розвитку та становлення особистості.

Аналіз небагаточисленних досліджень про роль спілкування із дорослим і ровесником у розвитку психічно аномальної дитини свідчить про те, що ідеї Л.С. Виготського не отримали поки - що достатньо теоретичної та експериментальної розробки вивчення цих дітей, не знайшли відображення в дефектологічній літературі при вивченні розумово відсталих дітей. У цих дослідженнях було показано роль спілкування з дорослим, однолітком для розвитку особистості дитини з порушеннями розвитку, її міжособистісних відносин, апробовані окремі методи та прийоми оптимізації міжособистісних відносин, особистісного розвитку дітей.

У ранньому віці часто не виникає емоційне спілкування із дорослими. У немовлят, як правило, не з'являється комплекс пожвавлення; дитина не диференціює близьких і чужих дорослих. На відміну від нормальної дитини вона не оволодіває діями з предметами, не орієнтується на їх якості. Це негативно впливає на подальший розвиток у них всіх психічних процесів.

Взаємовідносини розумово відсталого дитини з батьками, братами, сестрами із самого початку неблагоприємні для її розвитку. Більшість батьків не вміють ввести таку дитину у світ соціальної дійсності. У розумово відсталого дитини у ранньому дитинстві не створюються ті передумови до розвитку особистості, які забезпечують формування особистості у дитини-дошкільника з нормальним розвитком. Особистість розумово відсталого дитини формується із великими відхиленнями як у термінах і темпах розвитку, так і за змістом. Утворюється інше співвідношення різних боків особистісного розвитку дитини.

Якщо розумово відстала дитина і намагається орієнтуватися на дорослого, вона не може в ході спілкування засвоїти моральні норми та зрозуміти їх смисл. Таке засвоєння не може відбуватися у процесі діяльності, тому що у дитини на початок дошкільного віку фактично нема діяльності. В той же час після чотирьох років, коли у розумово відсталих дітей починає розвиватися інтерес до оточуючого, формуються дії з предметами, з'являється бажання підкорятися дорослим, ми маємо можливість спостерігати у них і виникнення перших проявів самосвідомості, виокремлення нового «Я», яке знаходить відображення в негативних реакціях на зауваження, формуванні патологічних рис особистості (відмова від всілякої діяльності, пасивність, замкнутість, негативізм, злість).

Зовсім інакше, ніж у нормі, складається у розумово відсталих дітей і спілкування, як із дорослими, так і з колективом ровесників. Відсутність засобів спілкування (мовленнєвих і немовленнєвих), нерозуміння ситуації, що відображується у грі, бажання самоствердитись у такій ситуації, набувають патологічних рис – діти стають агресивними.

Численні експериментальні дослідження, спрямовані на вивчення розумово відсталих дошкільників, показали, що без корекційного впливу вони не оволодівають ні специфічним видом дитячої діяльності, ні соціальними формами поведінки. Сприймання, мислення та мовлення у дітей цієї категорії при спонтанному розвитку залишається на дуже низькому рівні.

Таким чином, сьогодні наявні розбіжності між сучасними вимогами до комунікативної готовності дітей до школи і педагогічними умовами збереження цього процесу в умовах спеціальних дошкільних освітніх закладів і спеціальних шкіл-інтернатів для дітей із розумовою відсталістю, де здійснюється підготовка дітей до навчання в школі.

Визначення базових компонентів освіти та формування комунікативної готовності потребує розробки спеціальної системи підготовки до школи дітей із порушенням розумового розвитку, зважаючи на актуальність і багатоплановість цієї проблеми та не розробленість науково-методичного забезпечення процесу.

Аналіз положень концепції державного стандарту освіти учнів із порушеннями розумового розвитку, сучасного стану організації підготовки старших дошкільників із розумовою відсталістю до школи й процесу формування їхньої комунікативної готовності дає можливість визначити такі завдання системи спеціальної освіти у цьому напрямі:

- охопити підготовкою до школи всіх дітей із порушеннями розвитку, в тому числі дітей із розумовою відсталістю;
- забезпечити підготовку дітей із розумовою відсталістю до школи у відповідності до вимог державного освітнього стандарту й наукових досягнень у сфері формування життєвої компетентності контингенту;
- зосередити сучасну підготовку дітей із розумовою відсталістю до школи на таких компонентах: психологічному, соціальному, комунікативному (приділяючи значної уваги мовленнєвому);
- залучати батьків до процесу підготовки дітей до школи з наданням обов'язкової спеціальної підготовки фахівцями;
- забезпечувати спеціалізовану допомогу дітям із розумовою відсталістю в умовах спеціальної школи на основі активного спілкування дітей з дорослими та однолітками, створення доцільного мовленнєвого середовища;
- якомога раніше виявляти дітей із розумовою відсталістю й надавати їм комплексну медико-психолого-педагогічну допомогу;
- здійснювати загальномовленнєву й спеціальну мовну підготовку дітей із розумовою відсталістю до школи в процесі цілеспрямовано організованої педагогічної роботи з формування мовленнєвої й комунікативної компетентності.

Література

1. **Выготский Л.С.** Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. – 1996. – № 6. – с. 25–30.
2. **Выготский Л.С.** Педагогическая психология / Л.С. Выготский // под ред. В.В. Давыдова/. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
3. **Выготский Л.С.** Проблемы возраста / Л.С. Выготский // Собр. соч. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
4. **Гавриш Н.В.** Развитие мовленнєвої творчості в дошкільному віці : монографія / Н.В. Гавриш. – Донецьк : Лебідь, 2001. – 218 с.
5. **Лисина М.И.** Влияние отношений с близким взрослым на развитие ребенка раннего возраста / М.И. Лисина // Вопросы психологии. – 1961. – № 3. – с. 117–124.
6. **Лисина М.И.** Возрастные и индивидуальные особенности общения со взрослым у детей : дис. д-ра псих. наук / М.И. Лисина. – М., 1974. – 416 с.
7. **Лисина М.И.** Генезис форм общения у детей / М.И. Лисина // Принцип развития в психологии. – М.: Наука, 1978. – с. 268–295.
8. **Лисина М.И.** Проблемы онтогенеза общения / М.И. Лисина. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с.

References

1. **Vygotskiy L.S.** Igra i ee rol v psihicheskom razvitii rebenka / L.S. Vygotskiy // Voprosi psihologii. – 1996. - № 6. – s. 25–30.
2. **Vigotskiy L.S.** Pedagogicheskaya psihologiya / L.S. Vigotskiy // pod red. Davidova/. - M.; Pedagogika, 1991. – 479 s.
3. **Vygotskiy L.S.** Problemi vozrasta / L.S. Vygotskiy // Sbor. soch. – T. 4. – M.; Pedagogika, 1984. – 432 s.
4. **Gavriish N.V.**

Rozvitok movlennevoy tvorchosti v doshkilnomu vishi : monografiya / N.V. Gavrish. – Doneck : Lebid, 2001. – 218 s. 5. Lisina M.I. Vliyanie otnosheniy s blizkim vzroslim na razvitie rebenka rannego vozrasta / M.I. Lisina // Voprosi psihologii. – 1961 - № 3. – s. 117-124. 6. Lisina M.I. Vozrastnie i individualnie osobennosti obsheniya so vzroslim u detey : dis. d-ra psih. nauk / M.I. Lisina. – M., 1974. – 416 s. 7. Lisina M.I. Genezis form obsheniya u detey / M.I. Lisina // Princip razvitiya v psihologii. – M.: Nauka, 1978. – s. 268-295. 8. Lisina M.I. Problemi ontogeneza obsheniya / M.I. Lisina. - M.: Prosveshenie, 1986. – 144 s.

Сильченко В.В. Комунікативний та мовленнєвий розвиток дитини старшого дошкільного віку з вадами розвитку

Стаття присвячена актуальній проблемі формування комунікативного розвитку дітей старшого дошкільного віку в дитячих закладах у процесі їх підготовки до переходу в школу.

Особлива увага приділяється пошуку засобів адаптивної поведінки у взаємовідносинах, стосунках з дорослими та однолітками.

Позначені рівні сформованості комунікативної готовності у дітей досліджуваної категорії, що дало можливість визначити ефективні напрямки корекційно-педагогічної роботи.

Зазначено, що формування комунікативної готовності потребує розробки спеціальної системи підготовки до школи дітей із порушенням розумового розвитку, зважаючи на актуальність і багатоплановість цієї проблеми та не розробленість науково-методичного забезпечення процесу.

Отримані дані дають змогу для розробки напрямків подальших досліджень, методик комунікативного розвитку дітей різних категорій.

Ключові слова: комунікативна готовність, спілкування, діти з особливими освітніми потребами.

Сильченко В.В. Коммуникативное и речевое развитие ребенка старшего дошкольного возраста с нарушениями в развитии

Статья посвящена актуальной проблеме формирования коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста в детских учреждениях в процессе их подготовки к переходу в школу.

Особое внимание отводится поиску средств адаптивного поведения во взаимоотношениях, отношениях со взрослыми и ровесниками.

Обозначенные уровни сформированности коммуникативной готовности у детей исследуемой категории, которые дали возможность определить эффективные направления коррекционно-педагогической работы.

Указано, что формирование коммуникативной готовности требует разработки специальной системы подготовки к школе детей с нарушением умственного развития, учитывая актуальность и многоплановость этой проблемы но не разработанность научно-методического обеспечения процесса.

Полученные данные дают возможность для разработки направлений дальнейших исследований, методик коммуникативного развития детей разных категорий.

Ключевые слова: коммуникативная готовность, общение, дети с особыми образовательными потребностями.

Silchenko V.V.

The Work is devoted to the actual problem of the formation of communicative development of children of the senior preschool age in children's establishments during their preparation for transfer to school.

The special attention is paid to the search of means of adaptive behaviour in mutual relations, attitudes between them and adults and coevals.

The mentioned levels of the forming of communicative readiness of children of the researched category gave the possibility to define the effective directions of correctional and pedagogical work.

It is specified that formation of communicative readiness demands development of special system of preparation for school of children with violation of intellectual development, considering relevance and diversity of this problem but not a readiness of scientific and methodical ensuring process.

The received data are enable for the development of directions of the further researches, techniques of communicative development of children of different categories.

Keywords: communicative readiness, communication, children with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.10.2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Мамічева О.В.

УДК: 376-056.262.015.31:373.3(045)

ОЦІНКА СТАНУ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ СЛАБОЗОРИХ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сіроткіна Т.В.

За результатами досліджень Інституту педіатрії, акушерства та гінекології АМН України значно погіршився стан здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Так, 70 % дітей, які готуються до школи, вже мають порушення стану здоров'я, а 30 % - хронічні захворювання; понад половину дітей цього віку мають таку розумову та фізичну працездатність, що не відповідає їхньому фізичному та психічному навантаженню в школі. У сучасній